

Crtice iz povijesti zdravstva Varaždinske županije **(Short notes from history of health care in Varaždin County)**

Pripremila Irena Stipešević Rakamarić iz radova prim.dr. Gustava Piaseka

UVOD

Kao što je to uvijek slučaj s poviješću, postoje oni koji vole i oni koji ne vole povijest; kao što postoje učitelji koji poviješću znaju zaintrigirati maštu i učitelji koji suhoparnim povijesnim činjenicama znaju izmožditi slušatelja.

Tako se i Vi, dragi čitatelju u ovom trenutku sigurno dvoumite da li otvoriti neki drugi članak ili ostati vjeran ovomu do kraja... Zato ću požuriti uvjeriti Vas da ovdje neće biti riječi o suhoparnim povijesnim činjenicama, već su u središtu ovog i idućeg članka u rubrici Hrvatska povijest i zdravlje, osobe, kako one koje su povijest stvarale, tako i one koje su se odlučile ne dopustiti da ona padne u zaborav.

Zato u „Crticama iz povijesti zdravstva Varaždinske županije“ ne donosimo nepovezani slijed misli autora o nečem – na što nas riječ „Crtica“ često asocira, već vas upoznajemo s osobom uvaženog dr. Ivana Krstitelja Lalanguea u čijem se liku i djelu mogu sažeti počeci javnozdravstvenog djelovanja na području Varaždinske županije, a u posebnom članku donosimo razgovor s uvaženim varaždinskim primarijusom, spec. med. rada, dr. G. Piasekom, stručnjakom za povijest zdravstva.

NEKOLIKO DETALJA O VARAŽDINU KRAJEM 18. STOLJEĆA

Godine 1767. stvaranjem Hrvatskog kraljevskog vijeća, Varaždin postaje glavnim gradom. Tu je postojao Zdravstveni savjet koji je predstavljao zdravstvenu vlast za cijelu Hrvatsku, Dalmaciju i Slavoniju.

Krajem 18. i početkom 19. stoljeća Varaždin je imao 7784 stanovnika (1802. godine), dok je Zagreb iste godine imao 5000 stanovnika. Od 1784. godine djeluje u njemu barem 5 kirurga i 2 primalje sa svojim pomoćnicama, što je relativno velik broj zdravstvenih djelatnika po stanovniku za ono vrijeme.

O DOLASKU DR. LALANGUEA U VARAŽDIN

I kao što se većina dobrih novina uvodi u živote ljudi naših krajeva za vrijeme kraljice Marije Terezije, tako je i ovaj požrtvovni, mudri i osebujan profesionalac bio 30. ožujka 1772. imenovan za županijskog fizika, nakon brojnih previranja i skandala na toj kraljevskoj funkciji.

Županijski fizik je bio osoba zadužena za kompletnu zdravstvenu skrb na području jedne županije, kako preventivnu zdravstvenu zaštitu, tako i kurativnu, s posebnim težištem na područje suzbijanja zaraznih bolesti.

Tko je bio dr. Ivan Krstitelj Lalangue, ili Jean Baptiste Lalangue, osoba tako pitoresknog imena?

Bio je i stranac i domaći. Belgijski Luksemburžanin, pragmatik koji je sam za sebe rekao da se dobro snašao u „horvackim hižama“ i „ar gde je kruh, onde je i domovina“ (razumijem tu konstataciju, jer i sama često nastojim uvjeriti ljude u to kad me pitaju odakle sam), ostao je u Varaždinu do svoje smrti. A nije mu bilo baš „milo pri duši“ kado je dolazio živjeti u Varaždin jer ga je na to mjesto valjalo privoljeti novcem.

Van Swieten, vrhovni nadzornik cjelokupnog zdravstva Habsburške monarhije, a ujedno i osobni liječnik kraljice Marije Terezije, je donoseći „Normativum de re sanitatis“

(normativ kojim se regulira rad cjelokupne zdravstvene službe, posebno preventivnih aktivnosti) vjerojatno znao da dobru teoriju mora pratiti i dobra praksa pa je ponudio ovom dobrom i sposobnom liječniku, uz 200 rajnskih dukata koliko je bila plaća županijskog fizika, dodatno 440 rajnskih dukata iz dvorske blagajne! A da ne spominjem stan u županijskoj zgradi na Franjevačkom trgu! Ne mogu tvrditi da je bio luksuzan, no zasigurno nije ni prokišnjavao jer je ta zgrada bila novoizgrađena 1770. godine, dakle 2 godine prije Lalangueovog imenovanja županijskim fizikom.

(Za usporedbu, učitelj je imao 60 dukata na godinu. Jedan dukat u to vrijeme je vrijedio 16 zlatnih dolara.)

Sve navedeno bilo mu je omogućeno za javni rad, a uz to je privatno radio koliko je htio.

NEŠTO O UVOĐENJU ZDRAVSTVENO-STATISTIČKIH POKAZATELJA, PLAĆAMA U ZDRAVSTVU I LICENCIRANJU U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJU

Van Swietenovim prvim općim Zakonom o zdravstvu za sve habsburške zemlje, tako i za područje današnje Varaždinske županije, određeno je da se moraju osnovati vrhovne zdravstvene komisije koje kreiraju posebne formulare i onda ih šalju gradovima i županijama. Putem tih upitnika se komisija upoznavala s kretanjima bolesti, načinom liječenja, smrtnošću dojenčadi i odraslih te o broju poroda.

(Napredno, zar ne? Ali napredovali smo i mi od tada, naši su godišnji statistički ljetopisi daleko od pukih brojki...)

Također se podnose službena izvješća o pojedinostima vezanim uz zdravstvene djelatnike – vodi se evidencija i za svakog se upisuju podaci o zvanju, starosti, spolu i mjestu službovanja.

Godinu dana prije donošenja Van Swietenovog zakona, dakle 1769. g. Hrvatsko kraljevsko vijeće objavljuje da se pravo liječenja (licencu) može dati samo školovanim liječnicima i fizicima, koji su svoju diplomu stekli na domaćem sveučilištu, a svima se drugima zabranjuje. Tako je npr. 1771. godine kraljica zatražila od Varaždinskog magistrata izvještaj o primaljama u gradu, o njihovim stambenim prilikama i plaćama. Zanimljivo je i to da je varaždinska primalja Ana Marija Kromlin uspjela tužbom upravljenom direktno kraljici isposlovati povećanje plaće koje joj je osporavao Varaždinski magistrat.

(Što bi na ovo rekao sindikalni povjerenik?)

O ZNANSTVENOM PUBLICIRANJU

Ivan Krstitelj Lalangue je, iako stranac, izuzetno značajan za Varaždin i za hrvatsku medicinu uopće, a posebno za hrvatsku medicinsku publicistiku. Zahvaljujući njemu kao autoru, u Varaždinu je napisano prvo stručno medicinsko djelo na hrvatskom jeziku. Sve ono što je prije njega napisano bilo je napisano od ne-medicinara ili jednostavno prevedeno s nekog drugog jezika.

O UZORKOVANJU BAZENSKE VODE

Odmah po imenovanju za županijskog fizika, pregledao je sve toplice na području županije (Krapinske, Varaždinske, Sutinske, i Smrdeće ili Tuheljske). Određuje toplinu termalnih voda i razvrstava ih prema ljekovitosti. Nije mogao izvršiti potpunu analizu voda, jer nije raspolagao odgovarajućom aparaturom. O svemu nađenom podnosi opširan izvještaj Županijskoj skupštini pod naslovom: „Inclyti comitatus Varasdiensis aquae minerales“.

Zatim je ponovno pretraživao Varaždinske toplice i poslao izvještaj Vladi, koja je to tražila, a taj je glasio: „Medica de Varasdiensibus thermis expositio“.

O PREVENCIJI ZARAZNIH BOLESTI I VARAŽDINSKOM GROBLJU

Groblja su županijskom fiziku zadavala puno glavobolje, u već dovoljno kaotičnoj situaciji kakvu je zatekao po svom dolasku u Varaždin.

U to vrijeme, u Varaždinu je bilo nekoliko groblja koja su uglavnom bila locirana oko gradskih crkava, gdje su bili pokapani vjernici-katolici, dok su nekatolici bili pokapani na „cementerium hereticum“ pokraj „trpećeg Isusa“. To se groblje nalazilo izvan grada pa nije predstavljalo toliki javnozdravstveni problem. Magistrat povjerava gradskom kapetanu Ivanu Jakobu Friczu da s mjesnim župnikom Antunom Smukovićem riješi pitanje lokacije groblja izvan grada. No kako su groblja u to vrijeme bila u crkvenoj nadležnosti, župnik Smuković odbija bilo što raspravljati o lokaciji groblja izvan grada, navodeći kako o tom nije obaviješten od svojih duhovnih vlasti. Ispričao se i bolešću zbog koje ne može s gradskim kapetanom pogledati mjesta za eventualni smještaj groblja.

Nakon više godina pregovaranja, u određivanju lokacije novog gradskog groblja (naime odluku o zatvaranju groblja unutar grada donio je Magistrat još 30. prosinca 1768. godine), posredovao je, a tko drugi nego, dr. Lalangue, 1772. godine kada se i spominje novo groblje ili „cementerium novum“, ujedno i prvo izvan grada. Bilo je to groblje između današnje Jalkovečke ulice i topničke vojarne, koje se ipak nije dugo održalo pa je ubrzo, 1773., otvoreno i sadašnje, poznato varaždinsko groblje. Praksa pokapanja mrtvaca oko gradskih crkava postojala je i dalje sve do 1789. godine. U gradu je postojao običaj da se mrtvace prije pokopa prenosi iz kuće u crkvu u otvorenom lijesu. To je zabranjeno odlukom Hrvatskog kraljevskog vijeća 1772. godine. U obrazloženju te odluke se kaže da takav način prijenosa šteti zdravlju ljudi, a naročito trudnicama, jer bi gledajući lešine mogle dobiti „strah“.

O zaraznim bolestima u 2. polovini 18. st, može se zaključiti na osnovu bilježaka Hinterholzera i Lalanguea gdje navode neke bolesti s kojima su se susretali u svakodnevnoj praksi. Često se navode sifilis, malarija, tuberkuloza, ulazi, upale zglobova, glavobolja, zubobolja i uhobolja. Od zaraznih se bolesti spominje epidemijski pjegavac, endemičan u Mađarskoj, zatim dizenterija, trbušni tifus, ospice i šarlah. Bilo je i kapavca. Zanimljivo je i to da su u Varaždinu, u svrhu prevencije širenja spolno prenosivih bolesti, poduzimane organizirane racije protiv spolno zaraženih prostitutki.

JOŠ MALO O LALANGUEU

Lalangue se nije samo angažirao na području javnog zdravstva, pregledima toplica i epidemiološkim pitanjima. Vrlo je aktivan na području kurativne medicine i kao praktičan liječnik liječi svakog tko mu se obrati. Među njegovim bolesnicima su plemići, grofovi, varaždinski purgeri, majstori, „djetići“ i siromašni kmetovi. Bavi se i sudsko-medicinskom ekspertizom.

Liječeći bolesne kmetove i obilazeći njihova sela i kuće Lalangue upoznaje svu bijedu seljaka, a budući da je i sam dijete „malog“ čovjeka - otac mu je bio mlinar - suosjeća s narodom izvrnutim kojekakvim nedaćama. Bio je i pod utjecajem prosvjetiteljskih ideja vremena u kojem je živio, osobito pisca Quesnaya koji je posebno isticao vrijednost seljaka u ekonomici zemlje. Duboko ga se dojmila i knjiga švicarskog liječnika Simon Andre Tissota „Avis au peuple sur sa Sante“, koja je u to doba smatrana krajnjim dometom stila i načina zdravstvenog prosvjećivanja najširih slojeva pučanstva. Pišući o svojim razmišljanjima o toj knjizi, koleba se da li da tu knjigu jednostavno prevede ili da pokuša sam nešto napisati što bi koristilo ovdašnjim ljudima u njihovim specifičnim tegobama i bolestima. Smatrajući da postoje razlike u standardu, potrebama i shvaćanjima, kao i u načinu života ljudi za koje se on brine od onih kojim je Tissot namijenio svoju knjigu, odlučuje se napisati nešto za ovdašnje ljude što će im koristiti i podučiti ih o načinu čuvanja zdravlja i liječenju. Tako godine 1776. izlazi u Varaždinu njegova prva knjiga, ujedno i prva medicinska knjiga na hrvatskom jeziku. Naslov joj je „Medicina ruralis“ ili „Vrachtva ladanyszka, za potrebochu musev, y sziomakov horvaczkoga orszaga y okoli nyega, blisnesseh meszt.“ Knjiga je vrlo značajna jer se iz nje vidi Lalangueova biografija, vidi se kako su živjeli seljaci u Hrvatskoj u drugoj polovici 18. st, zato jer se u njoj nalaze prvi pokušaji stvaranja hrvatskog medicinskog nazivlja. Pojmovi su pisani paralelno latinski, njemački i hrvatski što cijelom djelu daje osobitu vrijednost. Poslije toga izdaje još tri knjige od kojih je jedna udžbenik iz primaljstva kojim podupire sustavnu obuku žena u primaljstvu, za čiji praktičan rad je

nabavio i model ženske zdjelice. Organizirana obuka primalja provodila se na Lalangueovu inicijativu s varoškom primaljom Elizabetom Gartin od 1776. godine, a udžbenik je izdan 1787. godine.

To znači da je Lalangue organizirano podučavao primalje čak 10 godina prije nego je to bilo u najstarijoj nam poznatoj primaljskoj školi (Rijeka 1786.).

Zbog svega što je učinio za grad i županiju, gradski mu Magistrat 1776. godine dodjeljuje počasno građanska prava (upisuje ga u knjigu građana).

O SMRTI DR. LALANGUEA

Lalangue je umro 20. svibnja 1799. godine u 56. godini života. U knjizi umrlih je zabilježeno: „Joannes Baptist L'Alangue S.Ctis Varasdiensis medicus 25 anni SStis provisus omnibus ritu catholicae mortus est et sepultus in publici cemeterio s.Viti aetatis suae circiter.“

Ironično, pokopan je upravo na onom groblju za koje se nekoć borio u izlaganju na županijskoj skupštini da se zaspe s dvije stope dovezene zemlje i zatim napusti. To je groblje bilo kasnije izvor jedne epidemije a bilo je locirano na današnjem Vidovskom trgu, kasnije je napušteno i danas se tu nalaze ulica i stambeni objekti. Tako njegov grob, nažalost, danas više ne postoji. Ostaje samo sjećanje na njegovu snažnu osobnost i dojmljivo životno djelo na području javnog zdravstva.

Kontakt:

Irena Stipešević Rakamarić, dr. med.

Djelatnost za javnozdravstvene programe, zdravstvenu statistiku i prevenciju ovisnosti
ZZJZ Varaždinske županije

Tel: 042/ 653-144

Mob: 099/ 310 23 51

E-mail: javno-zdravstvo@zzjzzv.hr